

Küzdelmes harmóniában

Delelői dialógus Csontos Jánossal

Balatonfüreden, a Vaszary Villában zajlott június elején az a könyvbemutató, amelynek apropóját Csontos János második gyűjteményes verseskötetének, a *Delelőnek* könyvheti megjelenése szolgáltatta. A könyvet a Magyar Napló Kiadó gondozta. A patinás falak között sok minderről szó esett: életről és költészetről, csalódásokról és reményekről. Ez a dialógus annak a beszélgetésnek a rekonstruált, kibővített változata. Csontos János 1962-ben született, többműfajú alkotó. A *Delelő* a tizedik verseskötete.

– *Hová lett a Nagyítás?*

– Kemény kezdőkérdés. Nemcsak bulváros, de még be nem gyógyult sebeket is feltép. Az általam alapított irodalmi-kulturális hetilapot húsz éve terveztük, legalább húsz évre, s a megszűnésének (hivatalosan: szünetelésének) valóságos okairól is sokat tűnődtünk helyetteseimmel, Brém-Nagy Ferencsel és Száraz Miklós Györggyel. Talán túl sokat is. Nemcsak főszerkesztő voltam, hanem ügyvezető is a vállalkozásnál, ezért – mivel a cég tőlem függetlenül még létezik – hivatali titoktartás is kötelez a történeteket illetően. (Bár szívből utálom a nyolcvanéves titkosításokat, amelyek rendre megfosztanak bennünket a krimi végének ismeretétől: csak unokáink fogják megtudni, ki volt a gyilkos, őket meg talán már nem is érdekli.) Így hát legfeljebb a szerkesztői szándékokról beszélhetek: européer, polgári alapozású orgánumot gondoltunk el a lappiaci verseny üdvösségének jegyében. Egy olyan fórumot, ahol a nivå az elsődleges, de nem tér ki az aktuális kihívások elől, ugyanakkor felmondja a szakértáborharc formállogikáját. Kicsit tovább lát az orránál; nemcsak követi, de lehetőség szerint alakítja is a szellemi mozgásokat. Új idők jönnek – fogalmaztunk egy általunk szervezett konferencia címében még a 2010-es tavaszi választások előtt, és ezek az új idők

el is következtek. Az ország már jó ideje gazdasági kényszerpályán halad, a kétharmados parlamenti többség a politikai sztráda nyomvonalát is kijelölte, de kulturális vonatkozásban nyílhatott volna egy sajátos mozgástér. A szomorú tapasztalat, hogy erre az újszerű modellajánlatra igazából semmilyen irányból nem mutatkozott őszinte fogadókészség, mondhatni, társadalmi megrendelés. Zöldmezős beruházás volt, a saját édesgyermekem. Negyven lapszámra futotta; kis híján belehaltam. Ami megvalósult, arra büszke vagyok; ami lehetett volna belőle, amiatt bosszankodom. Túl közel került a politikához, és én a jelek szerint nem vagyok jó politikus. Nyilván sokan csalódtak bennem, de én is csalódtam emberekben. Mostanában kisfilmet tervezek forgatni egy korábbi lapomról, a húsz éve megszűnt Folyamról. Húsz év múlva talán ez a történet is tárgyilagosan elmesélhető lesz. A Nagyítás megelőzte korát, de nem kapott elég időt ahhoz, hogy a kort magához igazítsa. Jellemző, hogy a „kilencvenes” típusú nyilvánosság ingerküszöbét lényegében csak Orbán Viktor kötcsei beszédének közlése érte el, s abban sem a kulturális korszakforduló bejelentésének gesztusát, hanem csupán az aktuálpolitikai vonásokat keresték. Ebben a torzóban maradt kísérletben nem nekem van szégyellnivalóm.

– *Akkor vissza a kályhához. Móricz szerint az ember életanyagát az első tíz év határozza meg. Te Borsodból jöttél...*

– Ózd a szülővárosom, de Hódoscsépany a felnevelő falum. Manapság a kettő egy és ugyanaz – gimnazista voltam, amikor Csépanyt Ózdhoz csatolták. Később a szüleim az örökös és naiv otthoni intést meghazudtolva – „Fiam, csak a politikába ne keveredj soha!” – komoly és kitartó közéleti aktivitást tanúsítottak az „Együtt a városért” civil szervezet keretében annak érdekében, hogy megakadályozzák az újbóli leválást, az önállósodást. Az ellenlábas szakadárók négyszer kezdeményeztek helyi népszavazást – ez tudtommal országos rekord. Anyukáméknak személyes indítékaik is voltak a több éves kitartó küzdelemben (rossz szomszédunk volt a csalárd, de ambíciózus polgármesterjelölt), de végül is profi politikussá értek, ösztönösen fedezve fel a pártharcok technikáit. Kicsiben produkálták mindazt, amit az ország nagyban. Egyszer talán megírom esettanulmányként, mert roppant tanulságos.

– *A gyermekkori világ megjelenik a verseidben is. Valóságos vagy fikatív ez a tér?*

– Györgyi, a húgom, aki építész lett, főiskolásként a barátaival megpróbált rekonstruálni egy topográfiai modellt Csépanyról a verseim – főleg a *Tizenegy mondat* idevágó

*Csepányi idill a mosóteknőben – Lalika és Jancsika,
az édes unokatestvérek*

darabjai – alapján. Minden gyerek rajzol térképet nemlétező szigetekhez – csakhogy ez létezik. Somsály, Vanyics, Hárszlápa, Gubonna, Hossó, a Cseres, a Marton, Lam, Keskenyszó, Kisbolyokalja, Völgyfő, a Táncos, a Zsámbok-hegy, Pálgazdaszög, a kenderföldek, a mosóhíd, Pástálló, a felnevelő futballpálya. A hely, ahol a mítosz és a valóság összeér. Ráadásul nekünk, noha lakóhelyünket varázslatos dombok és erdők ölelték körül, nagyrészt ipari gyermekkor adatott: még járt a keskeny nyomközű borsodnádasi vasút, s a házunk végéig ért a haldány, ahová az ózdi kohászat leöntötte a fölöslegessé vált samott-téglákat, folyton hosszabbítgatva a vasúti síneket. Az első világgá menésem is ehhez a holdbéli tájhoz kötődik négy- vagy ötévesen: át a kispatak jegén, behúzódva egy spontán téglabarlangba, remélve, hogy rám találnak. Később tmk-műhely épült a helyén (tervszerű megelőző karbantartás), vasúti kocsikat javítottak – végig lehetett kísérni az egész szocialista építkezési metódust a sásoscsillagvirágos rét helyén, a planírozástól a pilotaverőkön át egészen a magasépítésig. Nagypánk nyugdíjasként itt volt éjjeliőr (a másik nagypám hasonló státusban a gyöngyösvisontai hőerőmű építkezésénél), szabad bejárásunk volt hát az ipusztériális terepre. Ma is tudom,

melyik üregben hány fokosra melegedett a meggyült csapadékvíz, ki és hogyan fosztogatta a közvagyon, merre futnak a földalatti aknák (a negyven centi átmérőjű csatornakijáratnál az egész család várt aggódva a patakoldalban), s apám is kis híján szívszélhűdést kapott, amikor leintegettem a harmincméter magas transzformátorház tetejéről. Jó tanuló voltam, de nyaranta törvényszerűen rossz – mert szabad – gyerek: bandáztunk és verekedtünk; estére úgy néztünk ki, mint az ördögök. Egyszer még hivatalos fordítót is igénybe vettek, amikor kínai írásjegyekkel pingáltuk tele a gyári betonkerítést. Apám aggódott, de nem lett nagy baj: a Népszabadság címlapláról másoltunk le valami hivatalos testvérpárti köszöntést.

– *Szegények voltatok?*

– Igen, de nem érzékeltek. A szüleim kukoricát és krumplit termesztettek, disznót hizlaltak, kimérték nagypám borát, hogy hozzátegyenek valamicskét apám szerény vasgyári keresetéhez. Pedig tűzimunkásként húzta az igát három műszakban majdnem harminc évig, izzó vaskígyókat adott be a hengerbe – ha éjszaka volt és nappal aludt, lábujjhegyen, suttogva kellett járnunk. A proletárdiktatúra azonban visszafogottan díjazta a proletárokat. Minket a húgommal a bögrecsárda bevételéből tanítottak, s bennünket is befogtak dolgozni, ha szükséges volt. Ma sem jönnek zavarba egy kis kukorikapalástól, krumplitöltéstől, s a disznóolat is ki tudnám takarítani a trágyától. Ha vidéken forgatunk, tit-

kon mindig szétmorzsolok egy rögöt – ez valahogy belém épült. Persze az nem volt olyan fennkölt, amikor a nagylábujjamat krumplinak nézve megvágtam a kapával. Mindent összevéve utólag azt modom: varázslatos gyermekkor volt, kegyelmi időszak. Érdekes módon erdőbe nemigen mehettünk: azt veszélyesnek ítélték a szüleink. Úgy kellett elkéredzkedni susinkázni (hajlékony fűzavesszőkre tűzött agyaggolyókkal háborúzni), gombázni, fák törzsébe jelet véteni felnőtt mivoltunk számára, bozótba indiánösvényeket vágni. A futballpálya és környéke állítólag veszélytelen hely volt. Oda ki lehetett menni nagy karéj zsiroskenyérrel is, hagymaszárat tépve hozzá, telerakva paradicsom-paprikával – a fele útközben lepotyogott. Tűző napon, órákon át lövöldöztünk kapura (kétszerkettő), játszottunk kapásrúgásos játékot (dendel), bonyolítottunk több órás bicskaversenyeket. Máig őrzöm egy vasárnap délután világvégies hangulatát, amikor öt különböző meccs zajlott keresztben a futballpályán egymás mellett, melegítőfelsők által jel-

*Május elsején – balra a két Czontos János,
jobbra a két Talián Lajos*

zett kapukra, miközben villámok cikáztak, s a csépanyi völgyre majdnem rászakadt a haragos ég. Önkéntes tűzoltók edzéséhez segédkeztünk (a vizet a rozsdabarna patakából szivattyúzták), a házunk elé telepedtek augusztus végén a búcsúi körhinták, hullámvasutak, dobozdobálók, más alkalommal a vándorcirkusok. Innen őrzöm az egyik első plátói szerelem emlékét is a cicis-faros cirkuszos kislány iránt, aki kötélén sétált, kismajom ugrándozott a vállán, remek szivacsruhákat tudott cakkozni a kétpálcás műanyagbabáknak a céllövöldében, s kényes fruska lévén a mi potytyantós budinkba járhatott a dolgát végezni (elmozdítható téglá a hátsó fertályon). Nemzetközi motorversenyeket rendeztek a fekete kohósálon, a magyar résztvevőt minden futamban a sisakja színéről azonosítottuk. Némelyik járgány éjszakára a téglával kirakott udvarunkon parkolt, apámék este élesben kipróbálták, jó kis sebesüléseket szerezve. Egyszer sátoros cigányok is jöttek: pillanaton belül összebarátkoztunk a rajkókkal, de később bölcsnek bizonyuló elővigyázatosságból a nyárikonyhába zártuk a disznókat meg a tyúkokat, akárcsak árvíz idején, amikor a lépcső aljáig jött fel a patak, s a pincéket is elöntötte. Általában véve úgy éreztük, az élet valahol máshol van (például a misztikus Balaton-parton), holott az élet centrumában időztünk. A rozsdás patakon tényleg traktorgumi-belsőkön hajóztunk, ácsolt deszkavitorlásokat versenyeztettünk stopperrel, de előbb még el kellett indítani a dögöket, amelyek fennakadtak a fűzfabokrokban. Voltak ijesztő kiütéseink, de nem fedeztünk fel összefüggéseket az ipari szennyezésekkel. Egyszóval maga volt az Éden.

– *Idilli környezetet festesz...*

– Kezdetől az volt az érzésem: olyan, mintha egy Mikszáth-novellában élnék. Ezt persze apró gyereként még nem tudtam így megfogal-

mazni, de a hangulatra ma is pontosan emlékszem. Mi is palócosan beszélünk otthon, zárt *ë*-kkel és *a*-kkal, részben saját szókinccsel – még egyetemistaként is öt perc alatt át tudtam állni az „irodalmi” kiejtésről az „anyanyelvi” tájszólásra. Ráadásul

*A „népnemzeti” korszak: óvodás táncosként
1968-ban*

mi nem is hamisítatlan palócok voltunk, mint mondjuk a Hangony völgyének lakói. A Hódos völgyében barkó tudat volt, még a Mária Terézia-korabeli Barco-ezredre utalva: innen toborozták annak idején hét évre a legényeket. A helyzet persze ennél bonyolultabb, hiszen ez a palóc–barkó eredet inkább a falusi réteget érintette, míg az ózdi vasgyár, ahová az én gyerekkoromban a kétlaki parasztok is berukkoltak dolgozni tíz évre a nyugdíj érdekében, bő száz év alatt valóságos olvasztótégelyévé vált a magyar, tót és német népcsoportoknak. Ebből aztán egy olyan kevercs jött ki, ami semmi másra nem hasonlít. Mentalitásban, szóhasználatban, sőt antropológiai szempontból sem. Arcról, hanglejtésről felismerem őket, bárhol futunk össze. Néha az a

benyomásom, alig van bennük – bennünk – magyar elem, ennek a populációnak mégis a legfőbb jellemzője, hogy a magyarság az összekötő kapocs. Nem mesterséges asszimiláció, hanem természetes, hiszen Trianon előtt ugyanúgy működött, mint Trianon után.

– *Ózdról negatív kép ivódott az emberekbe. Te visszatérően – újságcikkben, versben, filmen – egy ideális képet idézel meg róla, főleg ami a háború előtti érárt illeti. Nem vagy elfogult?*

– De, biztosan. Az ózdi világ regionális kultúra, lényegében a megvalósult szocializmus, de kapitalista keretek között. Aki a Rima-Murány Rt. fennhatósága alá került, azt felfogta a szociális háló. A munkásoknak angliai nivójú kolóniákat építettek, ahol termesterek szolgálták ki a lakókat. Templomokat emeltek minden felekezethez, hatnyolcszáz kötetes könyvtárakat ajándékoztak a környező falvaknak. A kohász és hengerész ledolgozta a tizenkét, később a nyolc órát, de azután gyakorlatilag a kedvteléseinek élhetett. Kasztrendszer volt, de átjárható: a tehetségeket felkarolta, taníttatta a gyár. A munkások ugyanazokhoz a kulturális szolgáltatásokhoz juthattak hozzá az Olvasóegylet székházában, mint a vezetők a Tiszti Kaszinóban: hírlapokhoz, könyvekhez, biliárdozáshoz. Országos viszonylatban itt volt az első nyolcosztályos elemi iskola, az első óvoda, az első vitorlásrepülőklub, az első vidéki fedett uszoda a részvénytársaság finanszírozásában. A munkások színjátszó körökben, zenekarban, énekarban, birkózókörben és futballklubban mulathattak szabadidejüket, korcsolyáztak és teniszeztak. Állatkert és vidámpark működött, csillagvizsgálót létesítettek. A művezetőket Abbáziában nyaraltatták, a balesetben elhunytak családját segélyez-

ték. Munkásmozgalom lényegében nem volt, sztrájk elvértve, a kommunista pártot egy sértett karnagy alapította meg az oroszok bevonulása után. Szabó Zoltán túl sötét képet vázolt a korabeli Ózdról a *Cifra nyomorúságban*, mert a „kizsákmányolást” a parasztság szemszögéből nézte, nem látva különbséget a munkásság és a kétlaki parasztok helyzete között. Móricz Zsigmond például jobban ráérezett a különös ózdi mentalitásra, talán a rokoni szálak miatt is. Ötvenhatban az ózdi forradalmárok a megszállást követően még két hónapig tartották magukat, a szovjet városparancsnokot átállították a saját oldalukra, a Szabad Ózd című hetilap még decemberben is megjelent. A szülővárosom huszadik századi története ékes cáfolata a marxista utópiának. Ózd száz évéről könyvet tervezek írni *Napregény* címmel. Igaz, ott Úzvárként szerepel.

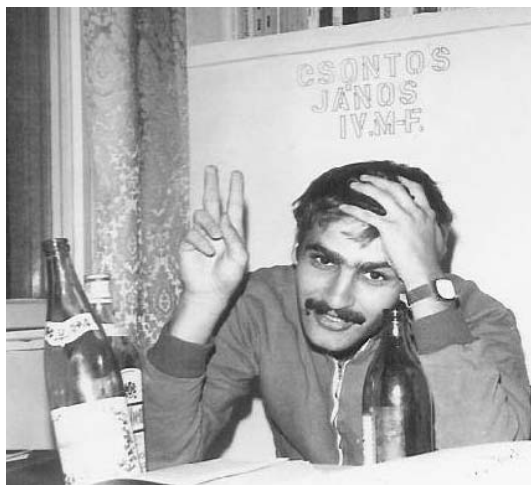
– *Hogyan állt össze ez az asszimiláns multikulturális közeg?*

– Sziléziából, sőt Szudétaföldről jöttek a műszaki emberek, a gyári zenészek (mint a feleségem, Zita apai felmenői Diósgyőrbe); a felvidéki bányákból, kisüzemekből, hengerművekből és kohókból a szakmunkásréteg – a háborúig akadt, aki csak szlovákul tudott rendesen megszólalni, a gyári tolvajnyelv pedig egy torzított német volt. (A fülsiketítő gyári zajban meg külön jelbeszéd alakult ki.) Később „tírpákok” és cigányok rajzottak Szabolcsból segédmunkásnak (a kohászat a fénykorában tizennégyezer embernek adott munkát), meg a téveszesítés elől menekülő szőlőművesek Hevesből. Közéjük tartozott apám is, aki Abasárról kalandozott el anyám után.

– *Mit kell tudni az ózdi familiáról?*

– Anyai ágon mi Taliánok vagyunk, s a família mindig büszke is

volt a vélt vagy valóságos itáliai eredetere. A férfiak zömökek, hamar kopaszodók, amúgy pedig hangsak, egyenesek: ami a szívükön, az a szájukon. Tízen éltünk a portán a nagycsaládban: nagyapámékkal és a nagybátyámékkal, összesen négy gyerek – a magánélet ismeretlen fogalomnak számított. Igen intenzív

A bohém debreceni bölcész

volt ebben a milióben az öröm és a bánat is – ráadásul minden érzést, minden fejleményt rögtön megfogalmaztak verbálisan is, társalgási helyzetben állandóan ismételtették, míg minden történet ki nem jegecesedett, s jöllehet már csak nyomokban hasonlított a valóságra, dogmaszerűen rögzült. A mikszáthi párhuzam nem túlzás: elképesztő történetek képződtek, legendásultak, s ezt a szigetvilágot mind a falusi, mind a gyári közeg respektálta, sőt irigyelte. A munkásgőg paraszti büszkeséggel párosult. Minden fontos és érdekes volt, ami történt velünk, s szinte csak az volt fontos és érdekes. Nagyapám, a „kopasz” Géza még két elemi járt ki, szobafestőként kezdte, gyári művezetőként végezte. Élete kész regény, megírandó restancia. Nagy korhely volt, híres és hírhedt kártyás és kuglis, megkésett építkező és dinasztiaalapító. Amerikai hadifogolyként (látva ügyességét, hogy a jég hátán is

megél), Dachauból majdnem elvitte egy néger őrnagy tisztiszolgának valahová Kaliforniába – akkor talán ez a történet is angolul fogalmazódna. Nagyanyámat, Kovács Jolánt kényeztető hajlama ellenére is makacs asszonyként, afféle ruszti-kus monarchaként ismertem meg – ennek eredetere (hogy maga is szerelemgyerek volt, s fiatalon, gyári balesetben elhunyt nagybátyámat, az ifjabb Gézát még lányanyaként szülte bohém nagyapámtól) csak később, a családi iratok tanulmányozása során jöttem rá. Előbb volt a keresztelő, mint az esküvő. Nagyapámnak komplett előadói repertoárja volt, afféle falusi Hofiként, dévajul harsány poénokkal, saját disznó versekkel, sőt házi gyártású kuplékkal szórakoztatta a gyerekkori eszmélésem színhelyül szolgáló bögrecsárda közön-

ségét (a végén ujjal-szájjal pattintott). Az ő sztenderd meséjének, Inglóf királyfi történetének a forrását azóta is kutatom: az elégedetlen öreg király például a pipogya fiai láttán késeket és villákat vágott az új generáció hátába. Nagyanyámtól viszont a kreatív mesetechnikát leshettem el. Itt is voltak bokor alá temetett, zsebkendőbe gyűjtött csontocskák mindenféle virágnyelven előadott gyermekgyilkosságok után, melyekből aztán a kis főszerplőket újra lehetett „klónozni” – a legfőbb tanulság azonban az volt, hogy egy történet bármennyig lombozítható: egy kánikulai délutánon akár kettőtől négyig is elnyújtható a szoba hűvösében, holott az alapsztori legfeljebb húszperces. Anyámat, Talián Gizellát jófejú leányzóként röptették volna a fényes szellők; bányaipari techikusnak, majd mérnöknek akarták beiskolázni, de nagyapám hajthatatlan volt: ha a bátyja, Lajos a hároméves katonai

szolgálat miatt nem tanulhatott, Gizinek is otthon a helye. Így aztán anyám az összes kitörési, felemelkedési ambícióját belém, később pedig a húgomba, Györgyibe ölte: az első generációs értelmiségiek hányatott sorsa várt ránk. Anyám is mesélt, de inkább könyvből – ő a versek és népdalok ritmusát plántálta belém. Nemrég a rokonságtól a birtokomba jutott kéziratos versgyűjteménye, amit tizen- és huszoneves korában vezetett, s amiben emlékkersek, lakodalmas rigmusok és katolikus népköltemények egyaránt megtalálhatóak – nem mindennapi kavalkád. Nem volt eredetiségigénye, de mindent átigazított, kiegészített, amire szükség mutatkozott. Egy ösztönös poeta doctus volt. Apám, akivel ugyanaz a nevünk, nehezen fejezi ki magát, köztudomásos „fahangja” van, de ha mesét – pontosabban „kalandot” – mondott, valósággal megtáltosodott, kinyílt általa egy világ. Pici gyerekként a „Pilóta bácsit” mesélte nekem (egy emberöltő után jöttem rá, hogy *A kis herceg* folklorizált változata), kiskamaszként pedig afrikai dzsungelkalandokat. A nagy trükkje az volt, hogy mi magunk szerepeltünk a képtelen történetekben, így hallgatóként óhatatlanul érdekelte váltunk a befogadásban. Ő elment délután kettőre dolgozni a finomhengerműbe, én meg folytattam a rítust a falusi kölykökkel. A kalandmondás az akácokban folyt, hasonlóan empatikus alapon, elsöprő sikerrel. Nem én voltam a bandában a vezéregyéniség, de a vezérek is meghódoltak. Én lettem a varázsló.

– *Az apai ág honnan való?*

– Amikor ez még fontos volt, azt írtam be a rubrikákba, hogy munkásparaszti származású értelmiségi vagyok, vagyis maga az uralkodó

osztály. Abasár, ahová nyaranta fészkeltem be magamat, merőben más környezet volt, mint Ózd: a hetvenes években még hamisítatlan paraszti világ. Nagyapám, Csontos József (vagy ragadványnevén: Győri Jóska) csak részben volt szőlő- meg dinnyetermesztő. Aratások idején bandagazda, summásvezér (Móricz olykor

Esküvő Karádi Zitával, Nagy Imre újratemetésének másnapján

mintha kifejezetten róla írta) – fiatalkorában az utolsó mátrai szegénylegénnyel, a Tüzes betyárral csempészett tűzkövet Csehszlovákiából; a vámosok még lőttek is rájuk. Amúgy aranykezű ezermester hírében állt, kalandos körülmények között fát termeltek ki a Mátrából, később a saját fogatával együtt sorozták be a téeszbe. Utánozhatatlan beszédét, metaforikus szövegét, nótafa mivoltát akkor is megőrizte, amikor már menő kismotorokkal és kistraktorokkal közlekedett. Ő volt a szertelen, költői lélek Bátor Anna nagymamához, a kemény kun (vagy ruszin?) asszonyhoz képest, aki afféle korabeli projektvezetőként igazgatta a családot, s aki busás zsebpénzzel honorálta, amikor a Csontos nevet egy egyetemi újságcikkem alá nyomtatva meglátta. Történelmi igazságtételként élte meg a sanyarú évtizedek után – ez meg nyilván egy másik regény. Apám szőlővel, paradicsom-paprikával és gyümölcse

megrakott lovaskocsival bukkant fel először Csépanyon, a termést árulva. Hamar visszatért hódító zöld Pannónia motorral, s bizonyos mátrafüredi és visontai báli kalandok után viszonylag gyorsan egymásra találtak anyámmal; meg aztán az idő is sürgette. „Hivatalosan” a téesz elől menekült, a valóságban – mint kiskamaszként megtudtam – ötvenhatos priusza volt, felfüggesztettet kapott. Előbb Pesten, hídépítő nehézbúvárként próbált felszívódni, elkerülni a politikai zaklatásokat, később az ózdi vasgyár biztonságot nyújtó kapuja tűnt ideális megoldásnak.

– *Milyen voltál gyereknek?*

– Már megszületni is necces volt a kubai rakétaválság miatt („Gyereket erre a világra?”), aztán meg sokat betegeskedtem, félévente

epilepsziás rohamaim voltak, olykor hajszálon függött az életem. Féltek, ajnároztak. Tízéves koromig maradtam egyke, akkor született meg a húgom. Ügyetlen gyerek voltam, rosszul állt a kezemben a szer szám – hamar eldöntötték, hogy ennek a gyereknek tanulnia kell, különben éhenhal. (Egy kivétel akadt: a sásból készülő kévekötelet én tudtam a legszorosabba fonni.) A kiválasztottság-tudat azonban nem kényszerűség volt, hanem adottság. Négyévesen már írtam-olvastam, fejszámolóként kápráztattam el a bögrecsárda vendégeit, kockás papíron számoltak utánam. A matematikai műveletekben sajátos módszert alkalmaztam: a számok nem valamiféle egyenesre, hanem egy konkrét tájba illeszkedtek. Húszig-huszonegyig egy patakparton haladtak, aztán átmentek a kishídon, be a nyárfasorba, ahonnan úgy nyolcvan táján bukkantak elő, a vasúti átjárónál. És így tovább,

egészen ötezerig. (Ott már a szomszéd falu határa következett.) A műveleteket csak be kellett helyezni a tájba, és egyértelmű volt összeadás, kivonás, szorzás. (Utóbbi metódust azóta sem tudom rekonstruálni.) Úgy produkáltattak, mint egy csodagyereket. A falusi vénaszonyok el is döntötték, hogy én oldom majd meg a helyi paputánpótlást, de én ezt szemtelenül a cölibátus eltörléséhez kötöttem. Később persze sosem lehettem kitűnő a hittanra járatás miatt (a pártirányelveknek megfelelően folyton rajzból, gyakorlati foglalkozásból meg tornából kaptam négyest), ám amikor ötödikben túlon túl kreatívan átigazítottam az ellen-

őrzőben az érdemjegyeimet, az egyik tanárom úgy fakadt ki: „Milesz a világból, ha már egy Csontos János is ezt csinálja?” Ezen mélységesen megdöbbsentem és elgondolkodtam – s nem azért, mert Kossuth Lajos leszármazottja mondta. Létezik, hogy nemcsak jogaim vannak, de kötelességeim is a felnevelő közösséggel szemben? Összekaptam magam, és egy év múlva már én kerültem be a legjobb évfolyameredménnyel a mezőkövesdi kiemelt kollégiumba.

– *Miféle iskola volt ez?*

– A kövesdi „kolit” a Borsod megyei tehetségek számára hozták létre, kifejezetten fizikai dolgozók gyerekeinek. A kádári rendszer már a hetvenes években is álságos volt, de az ideológiát még nem söpörte el teljesen a megélhetési pragmatizmus: tényleg voltak ilyen intézmények az osztályok átjárhatóságára. Bennünket azonban már diszkrétan utáltak, hiszen az első generációs munkáskáderekből lett értelmiségiek fiai ellen-

álltunk sorompóba. A kiválasztás szigorúan természettudományos alaposítású volt – a matematika- és a fizikatudást tudták objektíven mérni. (Később sem szabadultam ettől a vonaltól: előbb három szemesztert lehúztam mat.-fiz. szakon a debreceni egyetemen, mielőtt átnyergeltem volna bölcsésznek.) Ez a két esztendő nyilván hozzájárult, hogy nem tün-

Kávéházi beszélgetés Bella Istvánnal

el a süllyesztőben, az elitformáló technikák mellett azonban jelentősebb volt a közösségi élmény. Meg a kontraszt a nagy matyó faluvárossal. Stilizált kalandjainkat később – afféle „tanárúrkéremes” stílusban – meg is írtuk Gyarmati Attila barátommal egy közös kisregényben, *Hogy ityeg a fityeg?* címmel. Tizenöt évesen megnyertük vele a Magyar Rádió ifjúsági irodalmi pályázatát, s busásabb pályadíjat kaptunk, mint amit apám egy hónapig keresett hengerként az ózdi vasműben. Akkor egy pillanatra a szüleim is elbizonytalanodtak, hogy az írás talán mégsem „csavargó szakma”.

– *Mert amúgy nem szívlelték?*

– Határozottan tiltották az írást; haszontalannak tartották. A szerzőtársam számára levél gyanánt szerkesztett, havonta egy példányban megjelenő kézíratos újságot, a Hanta Hírlapot a tankönyvek közé dugdosva kellett körmölnöm, a könyvhalom alá rejtve, ha anyám vagy apám közeledett. Attila bará-

tom ezt az Edelényi Krónikával viszonzta. Volt bennük hír, tudósítás, publicisztika, novella, humoros képanyag, minden. Persze focival és bicajozással a fókuszban, némi nyíladozó erotikával, de már a politikai kommentárokat sem mellőzve. Élesben kísérleteztem ki a rovatolást a gimnáziumi évek alatt, nem is sejtve, milyen rutinra teszek szert vele.

A barátom akart (sport)újságíró lenni, de igazából én voltam az írásra és szerkesztésre predesztinálva.

– *Ózdi gimnazistaként szigorúan neveltek?*

– A szabadságot elsősorban az olvasás jelentette. Versenyszerűen fociztam és atletizáltam: négyszázon és nyolcszázon futottam.

Az egyik évben én lettem Ózd város mezeifutó-bajnoka. Azt meg végképp nem mondanám, hogy sanyarú tinédzserkorom volt. Babettával jártam udvarolgatni Szlovákiába, nyaranta pedig Trabant Combival, sátorral, vadkempingezve bejártuk családostul Közép-Európát, a „szocialista országokat”: két évente Jugoszláviát, a horvát tengerpartot, a köztes években a többi. Amit a német megosztottságról, a lengyel–magyar szimpátiáról, az erdélyi különös minőségről vagy a balkáni sajtóosságokról első kézből tudtam, azt ezeken a kánikulai vándorutakon szedtem fel. A falumbeliek ezt a túráztatást örült pazarlásnak gondolták – számomra viszont ezek voltak az alapozó európai stúdiók. Nyugatra, Franciaországba már francia szakos egyetemistaként, huszonhárom évesen jutottam ki, katonaviseltem, a hadki-egészítő parancsnokság kegyéből vagy figyelmetlenségéből. Világutazó pedig harmincöt éves korom után lettem: eljutottam Kanadába,

Ausztráliába, Indonéziába is. Persze ezzel nyomukba sem érek az unokatestvéreimnek, akik a világfalu beköszöntével életvitelszerűen meg sem álltak Angliáig, Floridáig, sőt Új-Zélandig.

– *A versírás mikor jelentkezett először az életedben?*

– Volt egy fellángolás úgy hatévesen: egy cipősdoboz hívogatóan fehér felületeit róttam tele a versikéimmel. Ami nem is lett volna baj, ha nem olvasom fel rögvest a bögrecsárda népének, akiknek anyám az abasári nagyapám borát és pálinkáját kimérte. Akadt egy keresetlen megjegyzésem a megszálló oroszokra, amit apám politikailag kényesnek ítélt (még a mi nyárikonyhánkba is jutott a párttagokból meg a besúgókból), és a cipősdoboz a könyv-

égető inkvizítorok gesztusával a sparhelten végezte, a lánokok martaléka lett. A markáns kritika jó tíz évre elvette a kedvemet a versfaragástól. (Prózakísérleteim azért voltak.) Kamaszként rádöbentem, hogy mivel sem zenei, sem képzőművészeti tehetségem nincsen, számomra kifejezőmódként csakis az írás marad. Viszont úgy gondoltam, hogy csak az lehet rendes költő, aki minden versformában ír legalább egy verset, ahogy a céhlegények hozták létre a mester munkáikat. Hozzá is fogtam módszeresen a magam szabta penzumnak, hónapokon át gyötörtem magam, örökre megutálva például a szapphói vagy az aszklepiadészi strófát. Ám mint kiderült, ezek a vargabetűk sem haszontalanok: a hexameterben például el lehet jutni a szolgálai másolástól szinte az élőbeszédig. Persze a rímelési és for-

makészség még vajmi kevés a versíráshoz: szégyenlősen gondolok vissza arra, mennyit zaklattam a klapanciáimmal a középiskolában Takács József tanár urat, vagy az egyetemen Görömbei Andrást, akinél később a Kilencekből szakdolgoztam. Mint minden téren, e tekintetben is későn érő típusnak bizonyultam.

Dedikálás a Vörösmarty téren a szerzőtárrsal, Lukovich Tamással

– *Hogyan indult a költői pályád?*

– Zsengéim nagy részét szerencsére elvitte a bánrévei személyvonal. Ami mégis megmaradt, azokból azért a kötetekbe is kerültek versek. Tizennyolc évesen, érettségi táján már megírtam a *Hervadt szonettkoszorút*, amit kívülről tudtam, debreceni kocsmázások alkalmával oda-vissza folytatásokban citáltam a jobb sorsra érdemes cimboráknak. Húszévesen megnyertem egy egyetemi verspályázatot, de huszonkettő múltam, mire az első opusz nyomtatásban megjelent az Egyetemi Életben, s huszonnégy, mire az első folyóirat-közlésig eljutottam. Huszonkilenc évesen lett verseskötetem, a *Menekült iratok*, de akkor már öt éve szerkesztgettük Rózsa Endrével. Végül elvették tőle, s már nem is a Kormos-féle klasszikus, négyszögletes *Kozmosz Könyvek* sorozatában

adták ki. Költői indulásom körül Fucskó Miklós, Mezey Katalin, Serfőző Simon, Berkes Erzsébet, Keresztury Tibor bábáskodott. Az első számottevő darabnak Talián nagyapám *Síratóját* tartották, később az Oravecz Imre-féle óriásmondatok által inspirált *Hét halál és Tizenegy mondat* miatt avantgarde indíttatásúnak soroltak be, amely koncepciót

után a későbbi számos kötött formás kísérlet, főként a harmincévesen írt *Szonettregény* tönkrezúzott. Utóbbi öt évig várt a megjelenésre, de addigra már politikai publicista voltam – tudtomra is adták: díjakra, ösztöndíjakra ne is számítsak. Az egyezséget mindmáig lényegében sikerült is betartani. Nem mondom, hogy ezt a húsz évet háborgásmentesen éltem volna meg, hiszen e skatulyázó logika szerint Ady, Kosztolányi, Illyés, Faludy vagy Petri irodalmi életműve is érvénytelen, merthogy politikáról is írtak.

– *A kilencvenes években sorra jöttek a versesköteteid: a Szabadulási mutató, a Határfolyam, a Szajnaparti szonettek, a Szonettregény. Mégis publicistaként ismert meg a nagyérdemű...*

– Hiába szereztem magyar–francia szakos tanári diplomát, egy pillanatig nem tanítottam középiskolában: már ötödévesen leigazolt a Hajdú-Bihari Napló színikritikusnak. Később is csak kommunikációt tanítottam főiskolán és egyetemen: Piliscsabán, Esztergomban, majd Debrecenben. Az újságírásban a gyorstüzelés, a hamari visszacsatolás vonzott – ennek csimborasszója az Esti Hírlap volt, ahol az ember reggel megírta a tévéjegyzetet, s délután már az utcán is volt. Az internet-korból vissza-

tekintve ez teknősbékatempó – ám a kilencvenes évek elején villámsebességnek tetszett. Az újságírás megélhetési hivatás volt: erre az egzisztenciára nősültem, nemzetem három gyereket. Rendszerint három ember helyett dolgoztam – mostanában, hogy csak kettő helyett robotolok, ez már szinte lazulásnak tűnik. A kulturális sajtó felől akkor sodródtam a politikai újságírás felé, amikor a Magyar Nemzethez szerződtem. Kiderült, hogy alkalmas vagyok vezércikkek írására. Innen egyenes út vezetett a politikai debattérminosorok, elsősorban a Keresztútz és a Lapzárta felé, de ez a tevékenység már a Duna tévés szerkesztői kiterő után teljesebben ki,

ahol közel negyvenévesen megtanultam ezt a másik formanyelvet. Élesen, hiszen a semmiből kellett létrehozni a Kalendárium című napi kétórás műsorfolyamot. Később meg kellett tapasztalnom, milyen heveny és mulékony a képernyős népszerűség az egyoldalú aháélményekkel – bár üzleti tárgyalásokban ma is hasznos: nem kell mindent a nulláról kezdeni. Minőségibb az a rajongótábor, amely a névre, s nem az arcra alapoz. Az alkalomhoz kötöttség azonban nem váltja ki a verset, miközben a napi újságírás fölemesztja a prózairásra fordítható potenciális időt és energiát. Ez a tarkabarka pálya amúgy olyan kuriózumokat is produkált, mint például a hajdúböszörményi városi hetilapnak vagy a szimfonikus zenekarok lapjának a megalapítása (a Szabadhajdú és a Zenekar azóta is létezik), illetve Vegyipar címmel egy színes, magyar–angol kétnyelvű folyóirat indítása. Szerkesztettem „négerként” oktatási tárgyú könyvet, írtam két interjúkötetet (az egyiket a mai államfővel), riportkönyvet, lírai kísérőszöveget több fényképalbum-

hoz. Publicisztikáim java a *Gondolatok a lomtárban*, a *Kétezer leütés*, a *Polgári kaszinó* és az *Ezüstkor* című gyűjteményekben látott napvilágot. Semmit nem bántam meg, amit írtam, mindent vállalok, csak a további időt sérelmezem.

A Pethő-díj átadásán Vitray Tamással és Szále Lászlóval

– Fordították a verseidet más nyelvekre?

– Elvértve, de mégis kikerekedett belőlük két kis füzetecske. A *Szajnaparti szonettek*et öreg párizsi költőbarátom, Ditrói Ákos szólaltatta meg franciául illúziókeltően, nem sokkal Weöres Sándor *Nakonxipánja* után; a *Haiku-naptárt* pedig Szvetla Kjoszeva ültette át bravúrosan bolgárra. Utóbbinak népes könyvbemutatót is szervezett Szondi György Szófiában, Jókai Anna és Esterházy Péter estje között.

– Milyenek találod azt az irodalmi közeget s a változásait, amelyben a pályád kialakult?

– A nyolcvanas évek álszent irodalmi közege nem volt alkalmas „rendes” szocializálódásra, a „protest” szerepkör pedig nekem soha nem állt igazán jól; már csak azért sem, mert a lelke mélyén teátrálisnak tartottam. Inkább akcionistának mondanám magam. Folyton antológiákat szerveztem, lapokat alapítottam. Folyóiratokat is. 1986-ban a *Határt* Debrecenben, 1989-ben a *Folyamat* Szentendrén. Már huszonöt éve sem

az aczéli kánonnal ütköztem, hanem az azt felváltani igyekvővel, amely egy jottányival sem lett kevésbé kirekesztő. Az irodalmi közeggel az a legnagyobb gond, hogy demokráciát játszik, miközben az irodalom (is) szellemi lovagrend; alapjában véve arisztokratikus képződmény. Mindez persze nem zárja ki az iskolák, csoportosulások, irányzatos lapok lehetőségét, csak épp az ilyesmi soha nem lesz egyenletes – mint ahogy egy köztársaságban is vannak zsenik és bűnözők, olykor átfedésben. Azt kell mondanom, ilyen tekintetben az irodalmi közeg, mióta az eszemet tudom, nem változott. Talán annyiban mégis, hogy némi kalapozással minden meg-

jelenhet. Onnantól fogva viszont a recepció, a kánon ugyanolyan kontraszelektív, mintha izmos diktatúra volna. Olyankor is nemlétezőnek tekintenek megjelent műveket, amikor ez már kínos, mert nem a szubjektív értékítélet, hanem az objektív tények terepén negligál. A *Szonettregényről* például lehet azt írni, hogy amatőr vagy dilettáns, de szonettéről, sőt szonettkoszorúról poétikailag értekezni, lexikont és enciklopédiát szerkesztgetni úgy, hogy amatőr vagy dilettáns, de szonettéről, sőt szonettkoszorúról poétikailag értekezni, lexikont és enciklopédiát szerkesztgetni úgy, hogy elhallgatjuk, s lábjegyzetben sem említjük meg: létezik egy szonettkoszorúból álló szonettkoszorú – nos, ez elfogadhatatlan. Tessék szépen visszaadni doktorátust, egyetemi katedrát, díjakat, évjáradékot, mindent.

– Látszik, hogy a *Szonettregény* a szíved csücske...

– Amikor afféle kontrollként elvittem a bekötött kéziratot Somlyó Györgyhez, elolvasta, elcsudálkozott, majd kijelentette: egyrészt ezt nem lehet megcsinálni, másrészt ha mégis, akkor három év alatt. Mire mondtam, hogy de hát itt van

készen, szűk félév alatt. Bella István lelkesebb volt, rögtön pártolta, mint minden örültséget; legfeljebb az bosszantotta, hogy nem ő fedezett fel az ÉS-ben. Voltaképpen ezek után a megjelenés már csak ráadás volt 1997-ben – igaz, gyönyörűséges könyvtárgyként, műnyomó papíron, Magyarai Márton e célra született festményillusztrációival. Többen úgy emlékeznek, hogy erre kaptam meg harmincötévesen a József Attila-díjat, ami rendjén is lett volna, de nem történt ilyen, s ötven fölött már nem is fogom elfogadni; szóval van még egy dobásuk az uraknak.

– *Fontosak számodra a díjak?*

– Ha számomra nem is annyira azok, a kultúrközegnek igen. Eszerint lajstromoz. Ismét csak a skatulyázókat tudom idézni, hogy vezércikkíró ne számítson ordókra. És tényleg hiúság vására, meg a névjegyemre se nyomtatnám rá, de mégiscsak furcsa, hogy hamarabb van a műemlékesektől Dercsényi-, az építészeknél meg Kós Károly-díjam. Az újságíró elismerések apálya érdekes módon soha nem izgatott, mert elég kétes társaságba keverednék általuk. A Pethő Tibor-meg a Szellemi Honvédelem-díj az jó: a Magyar Nemzet eredeti hagyományaihoz, a Pethő családhoz kötődnek. Utóbbi díjnál szívesen kurátorkodom is a néhai Gyurkovics Tibor helyén: Makovecz Imrével, Tókéczki Lászlóval, Tiffán Edével, Borókai Gáborral egy grémiumban lenni számomra nagy tisztesség.

– *Mi az oka annak, hogy ötvenéves korod előtt a második „össze-gyűjtött” kötetre is vállalkoztál?*

– Az elsöre, az XL-re azért, mert negyven lettem, szanaszét voltak a korábbi kötetek, támpéldányok maradtak csupán, s már a barátainak sem tudtam adni belőlük. Sajnos, anyám már nem érhetette meg az XL megjelenését: három nappal a negyvenedik születésnapom előtt itt

hagyott bennünket. Apám három év özvegység után újránősült, én voltam az esküvői tanúja, most van egy mostohaanyám is, Marika néni. Az összegyűjtött kötet azért is jó, mert így könnyebb továbblódulni. Anélkül nem tudtam volna megírni a magyar költészet klasszikusait átigazító *Parát*, befejezni József Attila, Babits Mihály és Kosztolányi Dezső töredékeit a *Száz év talány* meg a *Tarts Nyugatnak* ciklusokban. Ezek látszólag posztmodern gesztusok, de én ehhez is a tradíció felől közelítetek, s immár a múltidőbe került posztmodern is a nemzeti hagyomány része. Persze nem kizárólagos: más-más utakat keres az időmértékes *Változatok Könyve* vagy a telefonba pötyögött naplóverseket sorjázató *Kétezer tíz*. A második gyűjteményes kötet, a *Delelő* már ezeket is tartalmazza. Otthon voltam, nem vállalhattam munkát sem, épp átvilágítottak – igyekeztem értelmet adni e sekélyes napoknak a szerkesztéssel. Büszke vagyok rá, hogy én magam tördeltem is a könyvet egy adott séma szerint. A bökversekkel egyetemben – hogy ne más „szöveg-gondozza” majd posztumusz a dolga-imat. Arra még rágondolni is szörnyű.

– *Mennyire tudatos döntések eredményezik a költészeted szembe-tűnő sajátosságait? Gondolok itt az erőteljes történetiségre, a számmisztikára, a miniatürizálás és ciklikus-ság ellentétére, a megszólításokra...*

– Menjünk sorjában. Először is a tudatosság. Talán nem veszed nagy-képűségnek, hogy mostanára bármilyen magyar nyelvű verset meg tudok vagy meg tudnék írni, mondjuk Füst Milán modorától Parti Nagy Lajoséig. A paródia vagy a versklonozás azonban számomra már nem kihívás. A pályám kezdetén megfogalmaztam azt a mondatot, hogy „rettentő nehéz bármit is írni” – harminc év után kiegészíthetem azzal: „rettentő nehéz bármit is elhallgatni”. Olyan

ez, mint az újságírásban a negatív szerkesztés: mit lehet még kihúzni a tartalom csorbulása nélkül. Ha tudatosságról beszélhetünk, akkor az az, hogy miről mond le az ember. A saját életéről mint ihletforrásról például semmiképp – ez még akkor is botorság, ha nem annyira alanyi, mint tárgyas a költői karakter. Lényeges például a szerelem – engem ez éltet igazán, még ha szemérmes is vagyok a vallomástételben. Akit illet, az úgyis tudja, hogy nem a szavak számítanak. Asszonyi ölelés nélkül sötét az élet. Az erőteljes történetiségbe persze a történelmi érzékenység is beletartozhat – ezt sem tagadom. Számomra fontos a nyelvközösség, a nemzet, a család – nélkülük magányos, elanyálanodott és boldogtalan volnék. Vallom, hogy nincsen felsőbbrendű egyetemes érdek, fölöttes énként elő-rángatható emberiség-fikció: a világalalban megszűntek a centrumok, csupán egymás mellé rendelt provincializmusok léteznek. A mi provincializmusunk sem alábbvaló, mint a többi, s mások számára csak akkor értelmezhető és piacosítható, ha mi magunk vállaljuk és tisztában vagyunk vele. Rühellem a „kishazánkozást” – ilyenkor dühömben mindig ostobácska összeesküvés-elméleteket gyártok: vajon mely másik, életrevalóbb provincializmus aknamunkájáról lehet szó? A számmisztika a rendszeremtől vágyából fakad. A világ szanaszét van, s a költészet (meg az esszé) képes csak egy-egy opusz erejéig összenyalábolni. Ehhez a sziszifuszi feladathoz a számok épp olyan segédvonalat szolgáltatnak, mint a ritmusok és a formák. A ciklusosság a forma abszolutizálása, a miniatürizálás sokszor a formának való ellenszegülés. (Bár például egy jó haikuban harmonizál a kettő.) Alföldy Jenő a *Delelő* utószavában ezt a húzdmeg-ereszdmeg játékot nevezi manierizmusnak, és én nem nagyon tiltakozom. A megszólítások, ajánlá-

sok pedig többletjelentést adnak a verseknek, azonkívül áttételes információt közölnek arról, hogy ilyen-olyan okból milyen szívbéli barátaim vagy alkotótársaim játszottak szerepet az életemben az adott periódusban. Hála Istennek, igen sokan vannak.

– *A miniatűrjeidet megnagyító könyvszerkesztői – gyanítom, élet-szervező – eljárásodból azt látni, milyen heroikus fajta vagy...*

– Ha úgy látod, biztosan úgy is van.

– *Verseidben különös szerepet kap a keresztény jelképvilág. Tudatosan vagy véletlenül?*

– Katolikus vagyok, gyakorló, de nem bigott hívő, immár megbékélt stádiumban. Kicsit értetlenül nézem, amikor teoretikus alapon különbséget tesznek hit és vallás között. Mintha az egyik bensőség lenne, a másik meg külsőség – holott ugyanannak a dolognak a két oldaláról van szó. A szimbólumrendszer meg kulturális jelenség; mondhatni, a véremben van. De ott rejtőznek a verseimben az ógörög, az ősmagyar, sőt a kínai világ motívumai is. Ami miatt a keresztény kultúrkör mégis kitüntetett, az a krisztusi tanítás, amely nekem, bevallom, elsősorban esztétikai, nem pedig morális katarzist okoz. Elképesztő, hogy egy sivatagi gondolkodó egyszer csak a mindenható érdekléssel a szeretetet szegezi szembe – ennél nem ismerem nagyobb vonalúbb szellemi teljesítményt. Nincs párja más világvallásokban sem, s még akkor sem ér más üdvtan a közelébe, ha látjuk: az ismert keresztény világ sem erre a gyakorlatra alapul. Van itt aztán még a megváltás, de arra kevesek a szavak.

– *Újságot író, újságot szerkesztő poétaként milyen előnyeit és hátrányait érzed a költőségnek?*

– Mondhatnám, hogy semmilyen, de ez nem volna igaz. Aki képes jól megszerkeszteni egy szonettet, az egy alkalmi szöveggel is jól elboldogul. Ez mindenképp előny. Hátrány

viszont, ha túl poétikusan fogalmaz. Ilyenkor a szerkesztőtárs – teljes joggal – húz, visszaad, átírat. Néha szórakoztam, gonosz módon kísérleteztem: a Depardieu-féle *Cyrano*-film kritikája például simán megjelent Heltai Jenő modorában, csengő-bongó rímekkel, csakhogy újságcikk gyanánt tördelve; nyomtattak ki ugyanígy jegyzetet is ékes disztichonban; a *Magyar fohász* című *Himnusz*-parafrázis viszont már nem csúszott át tárcaként. Egyébiránt pedig a skatulyázás oda-vissza működik: az újságírók megvetően literátornak neveznek, az irodalmárok zsrnalisztának. Mindegyiknek igaza is van, s a lényegben mégsem. Azonkívül akad, aki építészfilmeként ismer; akad, aki urbanisztikai, zenei vagy médiaszakíróként; megint mások politikai tévéműsorok debattereként – sokszor föl sem tételezve, hogy ez egy és ugyanaz a személy. Nem érnek össze ezek a tevékenységek, akár csak az úszó jégtáblák. Néha az az érzésem, kevesebb nyüzsgéssel tényleg többre vinné az ember.

– *Szerkesztőként mire vitted?*

– Nem tudom, ezek mulékony produkciók. Meg kellemes emlékek. A Folyam idején mi közöltük például először Térey Jánost vagy Schein Gábort. Amikor olvasószerkesztő lehettem Oláh János mellett a bojkott alá vont Magyar Naplónál, vagy versrovatot vezettem Turcsány Péter Poliszában, egy sereg remek emberrel ismerkedhettem meg Lázár Ervintől Nagy Gáspárig. A Nagyítás hozott össze például Grendel Lajossal vagy Tandori Dezsővel. Rengeteget szerkesztettem napilapoknál is: kulturális és belpolitikai rovatokat, különféle mellékleteket. Főszerkesztőnek lenni a legnyűgösebb.

– *Létezik-e még a nemzedék?*

– A kérdésben benne foglaltatik, hogy valaha létezett. Milyen nemzedék? Az, amelyik az első rendszerváltozásból kimaradt, mert túl fiatalnak találták hozzá; ebből a másodikból

meg könnyen azért maradhat ki, mert túl öregnek találtatik? Pedig ez ugyebár Orbán és Gyurcsány korosztálya, állítólag hegemon helyzetben. És én még nem is panaszkodhatom: napilapot alapíthattam 1990-ben Debreceni Krónika címmel, húsz év múlva meg országos irodalmi hetilapot Nagyítás címmel. Lehettem vezető polgári publicista, ősblogger Osszián művésznév alatt, végiginterjúzhattam a hazai szellemi elit színe-javát, elkészíthettem vagy hatvan portréfilmet és további száz tévéműsort építészekkel, irodalmárokkal, képzőművészekkel... Ha belegondolok, csak elvétve foglalkoztam a saját nemzedékemmel – annál inkább a mesterek generációjával. Ellenben ha az a kérdés, létezik-e a költői nemzedékem, igennel kell válaszolnom. Mezey Katalin holdudvarában a nyolcvanas évek derekán többek között Tóth Krisztina, Kemény István, Kun Árpád, Vörös István mozgolódott – mindannyian repülőrajtot vettek, többre vitték, mint én. Vannak aztán nagyjából hasonló korú barátaim. Brém-Nagy Ferencsel nemcsak a Folyamot alapítottuk, de a Nagyítást is. Vitéz Ferencsel is folyton összehoz a sors. A hamar elment Nagy Atilla Kristóffal úgy is szót értettünk, hogy közben mindenben ellenkezett a véleményünk. De mondhatnék még tucatsnyi nevet. Valahogy mégis úgy alakult, hogy a tőlem picit korosabbakkal társulok inkább: korábban Tóth Dénessel, Turi Gáborral, Arany Lajossal, később például Száraz Miklós Györggyel, vagy urbanisztikai könyveim társszerzőjével, Lukovich Tamással. Igazából nincs bennünk nemzedéki összetartás, utoljára negyedszázada szerveződtünk ilyen alapon. Nemhiába a demográfiai apály szülőttei vagyunk...

– *Nem szorítja háttérbe a filmezés az írást?*

– Némiképp bizonyára igen, de alapjában véve más-más energiákat mozgósítanak. A forgatás és vágás

mechanikus váltakozása butított értelmiségi tevékenység az íráshoz és szerkesztéshez képest, engem mégis a határtalan szabadság érzésével ajándékoz meg. Ehhez persze olyan filmes társ is kell, mint Novák Lajos, akivel hat-hét éve szinte mindenben egy húron pendülünk. Ezalatt bebarangolhattam Európát Észtországtól Máltáig, Ciprustól Írorszáig, közel kerülhettem a kortárs építészetünk krémjéhez, neves irodalmárokhoz, művészekhez. Jónéhányukat atyai barátomnak is tudhatom. A *Tizenkét kőműves*, az *Urbanisták*, a *Kő kövön*, az *Építészet XXI* vagy az *Írók szövetségben* közszolgálati sorozatok, s a megszületésük szándéka sem művészi, hanem hogy szolgálják velük.

– *Említetted a három gyereket. Segíti vagy hátráltatja az alkotói munkát a népes család?*

– Zita, a feleségem szintén bölcsész, nem megy a szomszédba némi kritikáért. Igazi Karádi fajta. Viszont ami neki is tetszik, afelől biztos lehetek, hogy jó. Nélküle nem működne a familiáris masina – igaz, nélkülem sem. Ez még a családi filmes vállalkozásainkra is igaz. Ez egy ilyen modell. Enged utazni, kalandozni, mert tudja: különben bezápnék. Lassan negyedszázada élünk együtt küzdelmes harmóniában, s még legalább ennyi igencsak jó volna. Végül is – az elkerülhetetlen konfliktusoktól eltekintve – a szerencse fia vagyok. Nem tudom, milyen egy család általában – én ezt ismerem. Le lehetne fordítani könyvvalutára azt is, hogy egy gyerek ennyi meg ennyi energiát emészt fel, ám a tapasztalat azt mutatja, hogy a könyvek és filmek úgyis megszületnek, az utódok viszont nem feltétlenül. Nekünk három zseniális

és szentelen gyerekünk van (hála Istennek): Eszter, Kata és Ábel. Egyetemre, gimnáziumba, általánosba járnak. Mindhárman másban tehetségesek – a tizenegy éves fiam például éppen versíró korszakába érkezett. Kicsit feszélyezi őket a közszereplésem, talán jobb lenne nekik egy

A család a Stonehenge-nél – Eszter, Zita, Ábel, János, Kata

hétköznapi apa. Néha azért mintha büszkélkedének is, de a család alapvetően csapatsport, az írás pedig egyéni. Áthidalására eddig senkitől nem láttam minden tekintetben kielégítő receptet.

– *Hová helyezed magad a költészeti kánonban?*

– Schová. Most már jó ideje megvagyunk egymás nélkül. Receptről gyakorlatilag nem beszélhetünk – most, mióta felhagytam a politikai publicisztikával, már rosszról sem. A hallgatás kora után elkövetkezett az elhallgatás kora. Néhány nevet azért említhetek, akik kitartóan figyelemmel kísérték ezt a zezugos lírikusi pályát: Alföldy Jenő, Szepes Erika, Pósa Zoltán, Vitéz Ferenc. Nekik nemcsak a figyelmüket, hanem még a tévedéseiket is köszönöm. Kontextus tehát jószerivel nincs, a dolgaimnak a saját lábukon kell megállniuk. Amit józanul meg lehet célozni, az a kis-

mesteri nivó. Ez a dúsgazdag magyar irodalomban, amely tízévenként kitermel egy nagymestert, igen bátor célkitűzés. Ettől jobbra még messze vagyok, bár a *Szonettregény* vagy a *Változatok Könyve* után már percekre éreztem úgy, mintha közelről nézném az istenek lábát.

– *Futó utalást tettél a prózáírásra és a hozzá szükséges időre. Komolyan gondold a váltást?*

– Már több ízben nekiduráltam magam, de az utóbbi év során a legkomolyabban. Olyasmi nekem a regényírás, mint házat építeni, fiút nemzeni, diófát ültetni. Most már nem hivatkozhatom arra, hogy az iparszerű publicisztika elszípkázza ilyen természetű energiáimat.

Ami eddig prózaként megjelent tőlem, az

kispróza: első füzetecském címe is *Apróza*, s még a *Kárpát-koszorúban* napvilágot látott esszéfutamok is ezer leütésesek. A nagy kihívás nyilván a regény, a *Napregény*. Napokon keresztül bújom a könyvtárakat az anyaggyűjtéshez: mit is csinált volna Szabó Lőrinc az ózdi száműzetésében, vagy hogy miként is vonult be a szülővárosomba huszadmagával és egy ágyútalppal a későbbi román király. Igazából magamat szeretném meglepni a kompozícióval. Ez is matematikai szerkezetű lesz, nagylegzetű, száz évet átölelő, sajátos idézőtechnikával. Mint mondtam, későn érő típus vagyok, s a regény is általában az érett évtizedek műfaja: legalább annyira fenék is kell hozzá, mint szív és agy. Többet babonából nem is mondanék erről, különben még elveszítem az érdeklődésem, és valami másba fogok...

Géczy János